

Samhällsavdelningen
Samhällsbyggnad/Malmfältsuppdraget
Ann Mari Westerlind & Sara Wrethed

Maj 2008

Dnr: 303-2508-2007

Kiruna – kulturmiljö i omvandling

Genomgång av planeringsunderlag

Foto: Bengt A Lundberg

”Samhället i Kiruna har under hela sin verksamhetsperiod, varit beroende och präglats av den påtagliga närheten till industrin, i detta fall gruvjätten LKAB. Det gamla uttrycket i malmfälten att – när LKAB är förkyld, ja då nyser hela samhället, har fått en ny och synlig innebörd i och med de förändrade förutsättningarna i Kiruna.”

(Persson C (2005) Kiruna – industrisamhälle i förändring, I: Norrbottens museum (2005) Norrbotten 2005 s 47-57)

Förord

Riksantikvarieämbetet har i uppdrag av regeringen att *följa och stödja utvecklingen i Malmfälten inom myndighetens verksamhetsfält*. Inom ramen för detta uppdrag genomför Riksantikvarieämbetet olika insatser. En av dem är att stödja arbetet med att ta fram olika typer av kulturmiljöunderlag för att frågor om kulturarv och kulturmiljö i praktiken ska kunna tas om hand i olika skeden av omvandlingsprocessen på ett ändamålsenligt sätt.

Som ett första steg har planeringsdokument och kulturmiljöunderlag som behandlar Kiruna centralort och den närmaste omgivningen ställts samman och kommenterats. Genomgången avslutas med en ”brist- och behovsanalys”. Tanken är att kommentarerna kan vara ett stöd till kommunens tjänstemän och de konsulter som kommer att arbeta med de kommande analyserna av landskapet respektive kulturmiljön.

Innehåll

Kiruna – kulturmiljö i omvandling	1
Genomgång av planeringsunderlag	1
Förord	3
Innehåll	3
Kulturmiljö i förändring	4
Nybyggnad och avveckling – en utmaning	4
Vilket underlag finns idag? Hur kan det användas?	5
Läsanvisning	5
Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort	5
Motivet för riksintresset för kulturmiljövården; Kiruna – Kirunavaara	7
Järnvägsutredning	8
Kiruna vägutredning – Kulturmiljöanalys	9
Arkeologiska utredningar	10
Material om samernas kulturarv	11
Bevarandeplan Kiruna C	12
Kirunas kulturhistoriska intressanta bebyggelse – exempelsamling	13
Så tyckte kirunaborna! Sammanställning av svar från enkätundersökningen ”Vilken är din bild av Kiruna?”	14
Beskrivningar av byggnadsminnen	14
Vad saknas? Vad behövs nu?	16
Kunskaper om kulturarvet och kulturmiljön i landskapet utanför tätorten ...	16
Kunskaper om bebyggelsemiljöer och byggnader inom tätorten	16
Kulturmiljön i framtidens Kiruna	17

Kulturmiljö i förändring

”Enligt de prognoser som LKAB har presenterat kommer vissa bebyggda områden att påverkas av markdeformation redan inom en tioårsperiod. Samma tuffa villkor gäller också för den järnväg som ligger i anslutning till LKAB:s industri- mark. Järnvägen måste flyttas redan inom sex år.”

(Kiruna kommun (2006): Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort)

Nybyggnad och avveckling – en utmaning

LKAB:s brytning av järnmalm i Kiruna medför att delar av den befintliga staden måste avvecklas och nya stadsdelar komma till. Därmed påverkas kulturarvet och kulturmiljön inom både bebyggda och obebyggda områden. Hela staden och delar av omgivningarna är av riksintresse bland annat för kulturmiljövården och för utvinning av värdefulla ämnen och mineraler. I den fördjupade översiktsplanen görs bedömningen att gruvintresset är så stort att det ska ges företräde framför andra riksintressen.

Kiruna kommun ska enligt plan- och bygglagen ta ställning till hur stadens kulturvården ska hanteras inför och under kommande förändringar. Det gäller både för områden med bebyggelse och för omgivande landskap. Det kommer att handla om att riva och flytta bebyggelse, förtäta och att skapa helt nya områden.

Foto: Jan Norrman

Hela Kiruna stad är av riksintresse för kulturmiljövården. Några viktiga delar är: gruvberget och olika industriella anläggningar, järnvägsmiljön, den terränganpassade stadsplanen, delområden av olika karaktär, olika byggnader, stadens och gruvbergets siluetter samt utblickarna mot det omgivande landskapet.

Några viktiga frågor är: Hur kan Kirunas kulturarv vara en utvecklingsresurs? Vad är speciellt kännetecknande för kulturmiljön i Kiruna? Vad tycker Kirunas invånare är viktigt? Hur ser sambandet mellan kulturarv, turism och företagande ut? För att svara på dessa frågor i samband med framtida ställningstaganden om utbyggnad av nya områden och avveckling eller utveckling av befintliga behövs olika slags kulturmiljöunderlag:

- För att kunna ta tillvara kulturvärden, då *nya landskapsavsnitt* exploateras, behövs kunskaper om människornas tidigare nyttjande, vilka verksamheter som fortfarande pågår och vad som bör präglade framtida områden.
- För att kunna tillvarata kulturvärden då *befintliga områden* avvecklas eller utvecklas behövs kunskaper om vilka värden som försvinner helt och vilka som kan tas tillvara.

Vilket underlag finns idag? Hur kan det användas?

Läsanvisning

Översikten har begränsats till att behandla planeringsdokument. Forskningsrapporter och andra undersökningar om Kiruna ingår inte. På Norrbottens länsmuseum pågår en bredare genomgång av material, med en analys av hur olika aktörer under olika tider har värderat stadens kulturmiljö. I denna översikt beskrivs de olika dokumenten kortfattat tillsammans med en kommentar om hur innehållet kan användas som underlag för en landskaps- eller kulturmiljöanalys inför nyexploatering eller avveckling av bebyggelsemiljöer.

I redovisningen behandlas först de dokument som rör hela centralorten, det vill säga den fördjupade översiktsplanen och beskrivningen av riksintresset för kulturmiljövård. Därefter behandlas utredningarna för dragningen av ny järnväg och väg som i huvudsak behandlar områden utanför befintlig bebyggelse. Som komplement kommenteras genomförda arkeologiska utredningar och material om samernas kulturarv.

Avslutningsvis redovisas bevarandeplanen från 1984 och andra dokument relaterade till byggnader och bebyggelsemiljöer.

Fördjupad översiktsplan för Kiruna centralort

Kiruna kommun 2006

Kiruna kommuns fördjupade översiktsplan från 2006 behandlar olika tänkbara förändringsalternativ. Kommunens ställningstaganden i flera av planens avsnitt är naturliga utgångspunkter för fördjupade analyser både av landskapet och av bebyggelsen.

Avsnitt 3 *Geografi* om stadens läge och klimat ger en bakgrund till förståelsen av landskapet omkring Kiruna och de betingelser som präglat stadsplanen och livet i staden.

Andra relevanta avsnitt är 4.1 *Kiruna centralort – historik*, 4.2 *Kiruna idag* samt avsnitt 5.2 *Egenskaper för en trivsam bebyggelsemiljö*. I avsnitt 9 *Bebyggelsemiljö* finns en redovisning och analys av befintliga områdestyper, bebyggelsekategorier, identitetsskapande karaktärsdrag, orienteringsfaktorer och en analys av stadskärnans fysiska miljö. I dessa avsnitt framgår tydligt vad kommunen prioriterar och uppskattar i stadsmiljön och omgivande landskap. Detta kan användas som utgångspunkter till en kulturmiljöanalys med en redovisning av stadens årsringar.

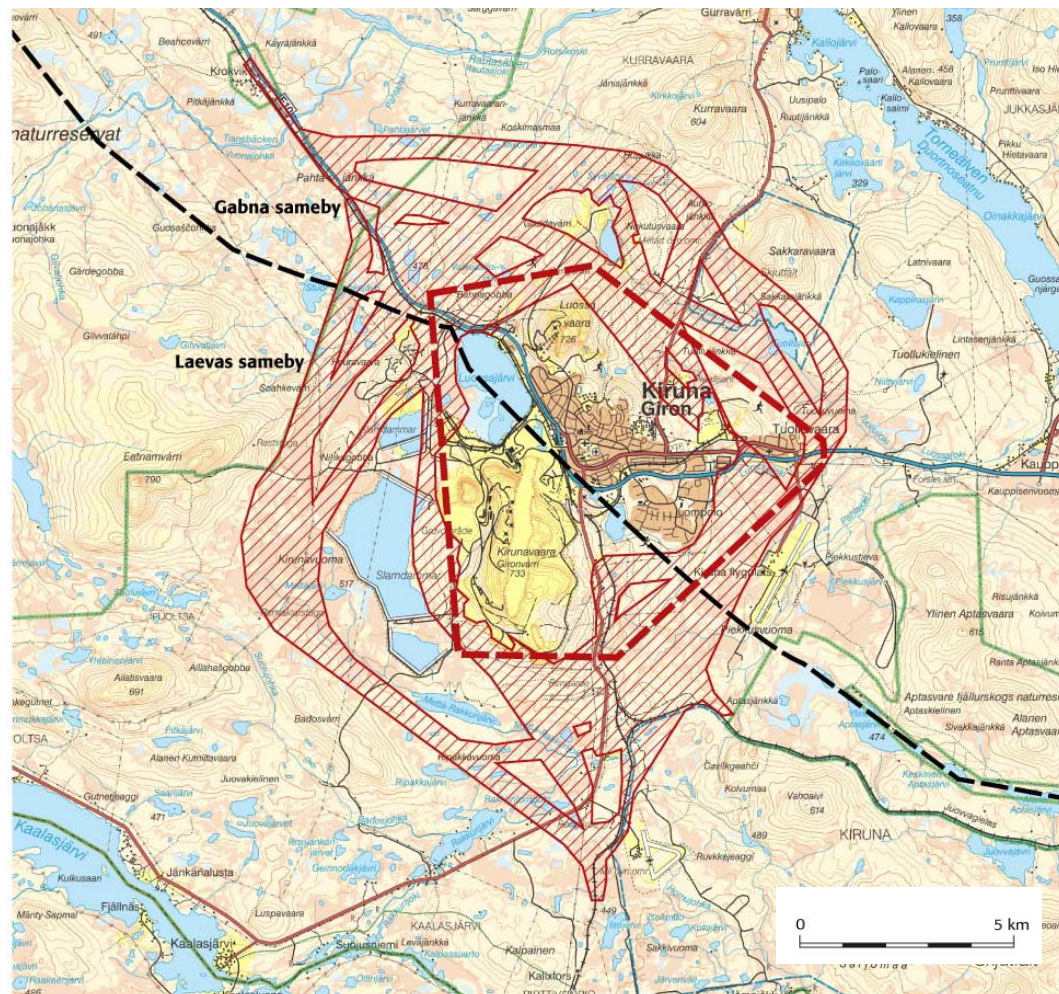
Avsnitt 10 *Kulturmiljö* är kort och behandlar främst behovet av en *ny bevarandeplan*. Här framgår vad kommunen förväntar sig av en uppdatering och vilka utgångspunkterna bör vara. I den nya bevarandeplanen ska enskilda värdefulla byggnader och miljöer pekats ut och åtgärder föreslås för de objekt som berörs av de framtida förändringarna. Bevarandeplanen ska fungera som ett komplement till den fördjupade översiktsplanen.

Länsstyrelsen påpekar i sitt granskningsyttrande vikten av att kulturmiljöfrågorna behandlas i ett utvecklingsperspektiv – från dagsläget till en framtida delvis flyttad stad.

Foto: Jan Eve Olsson

Variation. I den fördjupade översiktsplanen för Kiruna betonas vikten av ”balans mellan ordning och variation” i den bebyggda miljön. Den balansen är svår att nå i helt nybyggda områden, men en flytt av befintlig äldre bebyggelse till nya stadsdelar kan bidra till variation.

På kartan framgår utbredningen av området som är av riksintresse för kulturmiljövården enligt Översiktsplanen, områden där arkeologiska utredningar (KML 2:11) har genomförts enligt länsstyrelsen i Norrbotten samt gränsen mellan de samebyar som berörs. © Lantmäteriverket i Gävle. Medgivande I 2008/366.

- Gräns för riksintresset för kulturmiljövården
- Gräns mellan Gabna sameby och Laevas sameby
- Arkeologiska utredningar

Motivet för riksintresset för kulturmiljövården; Kiruna – Kirunavaara

Bebyggelseregistret, www.raa.se

Kiruna och Kirunavaara är av riksintresse för kulturmiljövården. Motiveringen lyder:

”Stadsmiljö och industrilandskap som visar ett unikt samhällsbygge vid 1900-talets början, där tidens stadsbyggnadsideal förverkligades på jungfrulig mark. Kiruna grundades på landets då största industriella satsning, samt den fortsatta utvecklingen till stad i formell mening och tillika ett centrum för norra Norrlands inland.”

Förutom motiveringen finns en uppräknig av de fysiska uttrycken för riksintresset:

”Gruvberget och olika industriella anläggningar, som visar grunden för samhällets existens, samt järnvägsmiljön, som berättar om en nödvändig förutsättning för dess utveckling. Den för PO Hallman typiska terränganpassade stadsplanen, med gatunät, tomtstrukturer och öppna platser, samt delområden av olika karaktär, för olika funktioner och befolkningsgrupper, vilket avspeglas både i planmönster och bebyggelse. Byggnader från samhällets uppbyggnadsskede och från senare delar av 1900-talet, till exempel de sk Bläckhornen för en arbetarbefolkning, tjänstemannabostäder och Hjalmar Lundbohmgården. Offentliga byggnader som kyrkan, den gamla brandstationen och stadshuset från 1963 (1964 utvalt till Sveriges vackraste offentliga byggnad). Till efterkrigstidens byggnader hör också bostadsbebyggelse av R Erskine. Stadens silhuett och gruvbergets med sin karaktäristiska profil, samt utblickar mot det omgivande landskapet.”

Av den fördjupade översiktsplanen framgår att riksintresset för värdefulla ämnen och material, som är till skydd för gruvnäringen, väger tyngre än riksintresset för kulturmiljövården. Men det är viktigt att poängtera att de fysiska uttrycken för gruvnäringen inte står i konflikt med, utan faktiskt ingår i riksintresset för kulturmiljövården: Kirunavaara, gruvan och industrilandskapet är betydelsefulla och föränderliga delar av kulturmiljön.

Riksintressebeskrivningen är en av utgångspunkterna för såväl en kulturmiljöanalys som en landskapsanalys. Inför den framtida förändringssituationen är det angeläget att förtydliga vad som konstituerar riksintresset för kulturmiljövård, för att kunna ta ställning till hur karaktäristiska fysiska uttryck ska hanteras. En översyn av motiveringen av och uttrycken för riksintresset för kulturmiljö behövs bland annat för att förtydliga Kiruna inte lokaliserades på ”jungfrulig mark”. Då beslutet om riksintresset fattades stod de fysiska uttrycken i fokus. I området finns spår av det samiska kulturarvet, den äldre gruvhanteringen på platsen och mötet mellan dessa kulturer. Det ingår inte som en del av riksintresset, men det bör uppmärksammas som ett lokalt intresse i den framtida samhällsutvecklingen.

Järnvägsutredning

Banverket 2006 Utställningshandling

Banverkets Järnvägsutredning togs fram med anledning av det brådskande behovet av en ny dragning av järnvägen. I järnvägsutredningens kulturmiljöavsnitt (7:3) konstateras att järnvägen och stationsområdet utgör en betydelsefull del av kulturmiljön i Kiruna. Det anses därför vara viktigt att medvetet förhålla sig till kulturmiljön både vid utformningen av den nya järnvägen och vid hanteringen av de befintliga järnvägsmiljöerna.

I konsekvensanalysen för kulturmiljö (avsnitt 10:4) konstateras att den befintliga järnvägsmiljön i centralorten kommer att påverkas oavsett vilken av de nya alter-

nativa järnvägsdragningarna man väljer. Detta gäller även nollalternativet, eftersom den största inverkan på den befintliga järnvägs miljön beror på markdeformationerna. Konsekvensanalysen baseras främst på bedömningar av de alternativa järnvägsdragningarnas effekt på arkeologiska värden. De arkeologiska utredningar som gjorts inom de studerade korridorerna behandlas nedan, se sidan 10.

Järnvägsutredningen bidrar med historik och fakta om Malmbanan och Kirunas järnvägs miljöer i avsnitt 3:1. Järnvägsutredningen är användbar för såväl en kulturmiljöanalys som en landskapsanalys för att kunna belysa järnvägens betydelse för Kirunas framväxt, stadsmiljöns struktur och omgivande landskap.

Foto: Jan Eve Olsson

Malmbanan går fram genom vidsträckta landskap från Narviks isfria hamn i Norge via Kiruna och Gällivare till Luleå. Järnvägen utgör en avgörande länk i järnmalmshanteringen och är en betydande livsnerv i Kiruna. Den befintliga sträckningen och stationsområdet måste ändras och en ny järnväg ska vara i drift senast 2012.

Kiruna vägutredning – Kulturmiljöanalys

Landskapsarkeologerna, L Klang 2006.

Bilaga till Vägverket 2007 Vägutredning Förslagshandling Kirunaprojektet, Allmänna vägar i Kiruna BD-11453-10

Kulturmiljöanalysen är en bilaga till vägutredningen om nya sträckningar för E 10 och Nikkaluoktavägen. Kulturmiljöanalysen utgår från riksintressebeskrivningen och utförda arkeologiska utredningar. Den behandlar i huvudsak förhållandena

inom de studerade vägkorridorerna. Den är sedan underlag för en bedömning av respektive vägalternativs konsekvenser för kulturmiljön.

I rapporten finns en fördjupad tolkning av riksintresset för kulturmiljövård. Där diskuteras vad riksintresset utgörs av och hur karakteristiska drag kan bevaras. Tolkningen är användbar för att nå ökad förståelse för riksintressets värden och hur de kan hanteras vid förändringar i Kirunas landskap. I rapporten uttrycks även behovet av ytterligare studier. Författaren efterlyser större fokus och intresse för Kirunas äldre gruvhistoria från slutet av 1600-talet och framåt. Till exempel föreslås en särskild utredning om gruvdriftens lämningar från olika tider kring Luos-savaara, där ny bebyggelse planeras.

Inom kulturmiljövården talas idag om såväl kulturarv som kulturmiljö. ”Med kulturarv avses såväl materiella som immateriella uttryck. Det omfattar traditioner, idéer och värden som vi medvetet eller omedvetet övertar från tidigare generationer. Vad som betraktas som kulturarv förändras overtiden och är ett uttryck för samhällets skiftande värderingar. Med kulturmiljö menas den av människan påverkade fysiska miljön som vittnar om historiska och geografiska sammanhang. Kulturmiljön är en viktig del av kulturarvet.”

(Riksantikvarieämbetet (2007): Kulturmiljön som resurs)

Arkeologiska utredningar

Norrbottens museum 2005-2006

Inom Vägverkets och Banverkets studerade korridorer har det gjorts arkeologiska utredningar enligt KML 2 kap 11§. Vissa områden är undantagna med motiveringen att de är *för tätortsnära och/eller för påverkade*. Utredningarna har utförts av Norrbottens museum 2005-2006. Före dessa utredningar saknades registrerade forn- eller kulturlämningar inom de studerade korridorerna, vilka motsvarar 7500 ha. Nu har man funnit ca 500 lämningar, varav ca 100 är fasta fornlämningar och ca 400 klassade som övriga kulturhistoriska lämningar. Av de fasta fornlämningarna består ungefär hälften av historiska gruvlämningar och hälften av samiska lämningar, som t.ex. härdar och kåtor. De kulturhistoriska lämningarna består i huvudsak av olika typer av markeringar på träd och spår av gruvverksamhet. Inom den så kallade Råtsitriangeln har kompletterande arkivstudier och fotodokumentation av lämningarna gjorts av Tyréns AB på uppdrag av Banverket.

Dessa arkeologiska utredningar är betydelsefulla för förståelsen av landskapet som omger Kiruna, där nyexploateringar kommer att ske i form av väg, järnväg och ny stadsbebyggelse. De nu kända arkeologiska lämningarna är viktiga pusselbitar i de delar av Kirunas förhistoria, som inte lyfts fram i någon större utsträckning i tidigare kulturmiljödokument, nämligen samernas kulturarv och den tidiga gruvhistorien.

Arkeologiska utredningar kommer att behövas för de områden som påverkas av den framtida förändringssituationen främst genom ny bebyggelse.

Foto: Åsa Lindgren © Nbm

Tall med barktäckt och sekundär ristning med initialer och årtalet 1938. Tallens innerbark är mycket vitaminrik och har ingått i kosten.

Material om samernas kulturarv

Det finns inget heltäckande dokument som behandlar den samiska kulturmiljön i landskapet i och kring Kiruna.

I rapporten *Samernas rätt till deltagande och samråd* från den svenska avdelningen av Internationella Juristkommissionens beskrivs vilka brister som finns i kommunens agerande mot samerna i samband med den kommande flytten.

I utredningen *Kirunaprojektet* genomförd av Banverket beskrivs endast rennäringen. Rennäringen nämns också kortfattat i den fördjupade översiktsplanen från 2006 och i den tillhörande miljökonsekvensbeskrivningen. Övrigt samiskt kulturarv behandlas inte.

En del formuleringar i de genomgånga dokumenten vittnar om att samiskt perspektiv ibland har saknats. Till exempel i uttryck som att Kiruna byggdes på "jungfrulig mark" och att "1898 övervintrade den första människan i Kiruna".

(Citat ur motivtext för riksintresse för kulturmiljövården Kiruna – Kirunavaara respektive Kiruna kommun (1984): Bevarandeplan.)

I bevarandeplanen från 1984 utpekas följande *kulturhistoriskt värdefulla miljöer* 1. Bolagsområdet med Hjalmar Lundbohmsgården och de första så kallade Bläckhornen. 2. Bolagsområdet Sibirien med flera Bläckhorn. 3. Björkbacken runt kyrkan och omgivning. 4. SJ-området. (inklusive lokstallarna norr om Luossajärvi, utanför kartans utbredning) 5. Kv Grundläggaren i centrum. 6. Thuleområdet med radhus från 1920-talet och *riktlinjeområdet* 7. Delar av nedre Norrmalm, övre Norrmalm och Högalid. © Lantmäteriverket i Gävle. Medgivande I 2008/366.

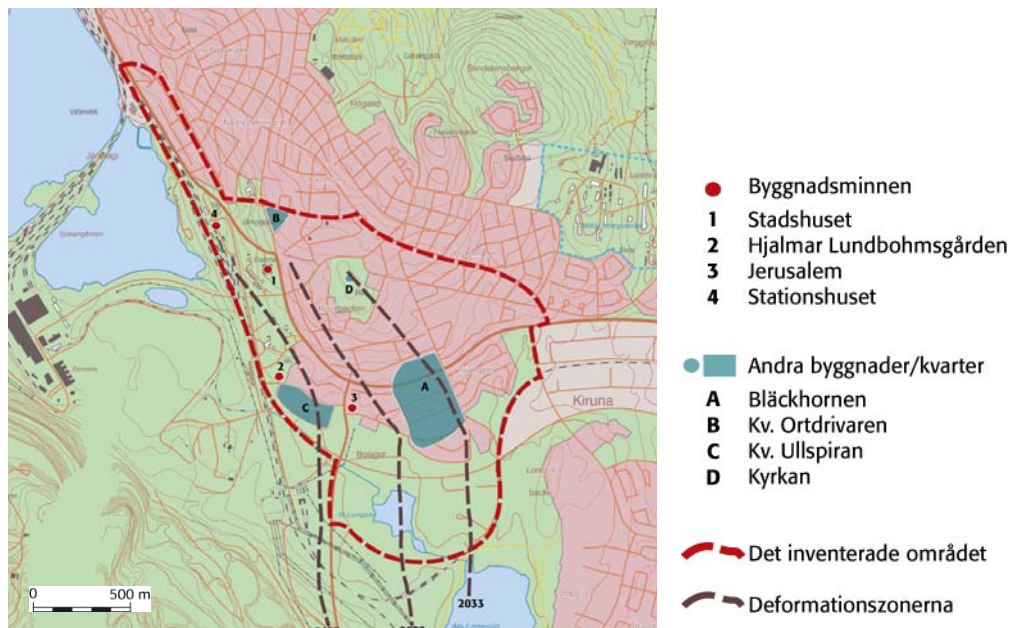
Bevarandeplan Kiruna C

Kiruna kommun, Byggnadsnämnden 1984

Kiruna kommuns befintliga bevarandeplan är antagen 1984. I planen är äldre bebyggelse som bedöms som kulturhistorisk värdefull indelad i olika kategorier: 1. där beslut om bevarande ska fattas, 2. där bevarande ska vara kommunens ambition, 3. där särskilt skydd ej anses nödvändigt, 4. arkitektoniskt värdefull byggnad och 5. byggnad av ursprunglig karaktär. Stadsplanens värde betonas i sin helhet. De föreslagna bevarandeinsatserna är koncentrerade till sju miljöer eller områden som är viktiga i sin helhet. Dessa redovisas på kartan ovan. Områdenas karaktäristiska drag och historiska bakgrund beskrivs. Fakta om utpekade miljöer och byggnader i den befintliga bevarandeplanen är en väsentlig utgångspunkt för arbetet med en ny kulturmiljöanalys. Synen på vad som är kulturhistoriskt värdefullt har emellertid vidgats idag. Bevarandeplanen har fokus på Kirunas byggda arv från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Modernare bebyggelse saknas, liksom landskapsperspektivet, det samiska kulturarvet och den tidiga gruvepoken.

Stationshuset är ett av Kirunas byggnadsminnen. Det ritades av Folke Zettervall och byggdes 1915. Foto: Bengt A Lundberg

Kartan visar Kirunas fyra byggnadsminnen; stadshuset, stationshuset, bostadshuset Jerusalem och Hjalmar Lundbohmsgården. Den visar kv Ortdrivaren med Ralph Erskines berömda byggnader, de så kallade Bläckhornen, kv Ullspiran, som först kommer att drabbas i den förestående förändringen, utbredningen av det inventerade området samt deformationszonerna. © Lantmäteriverket i Gävle. Medgivande I 2008/366.

Kirunas kulturhistoriskt intressanta bebyggelse – exempelsamling

Kiruna kommun, Fritids- och kulturförvaltningen & Stadsarkitektkontor 2007

Exempelsamlingen är en redovisning av ett urval av de byggnader som hittills har dokumenterats i den pågående bebyggelseinventeringen inom Kirunas rasriskområden. Inventeringen är systematisk och omfattar all bebyggelse oavsett ålder. För varje byggnad beskrivs hustyp, byggnadsår, antal våningar, grund, fasad, typ av tak, takdetaljer, fönster, dörrar, foder, broar och övrigt. Byggnaderna är fotograferade och markerade på karta. Byggnadernas kulturhistoriska värde anges inte.

Inventeringen är värdefull på flera sätt. Den är en del av den dokumentation av byggnader – inte bara äldre och/eller kulturhistoriskt värdefulla – som krävs inför rivning eller flytt. Inventeringen är också ett betydelsefullt underlag för en kulturmiljöanalys och inför diskussionen om vilka byggnader som kan rivas och vilka som kan flyttas.

Hjalmar Lundbohmsgården uppfördes 1895 i nationalromantisk stil som disponentbostad. Byggnaden är byggnadsminne. Foto: Jan Eve Olsson

Så tyckte kirunaborna! Sammanställning av svar från enkätundersökningen "Vilken är din bild av Kiruna?"

Kiruna Kommun 2007

En medborgarenkät gjordes våren 2006 och besvarades av 439 personer. Sammanställningen visar var de svarande bor, var de promenerar, vilka platser de visar för tillresta gäster, vilka byggnader de tycker bäst respektive sämst om, vilka de tycker är viktiga för Kirunas identitet och vad de skulle sakna om det förändrades eller försvann. De tillfrågade har även fått ta ställning till ett antal bilder på ett representativt urval av byggnader från olika epoker i Kirunas historia. De har fått ange om de tycker byggnaden är vacker, ser trivsamt ut eller om den överensstämmer med deras bild av Kiruna. En analys och slutsatser av enkäten är under arbete (2008).

Enkäten bidrar med ett medborgarperspektiv på kulturmiljön. Den är därför ett viktigt komplement till den fördjupande översiktsplanen, den gamla bevarandeplanen och riksintressebeskrivningen, vilka representerar värderingar från offentliga instanser. Särskilt relevant för en kulturmiljöanalys är frågor i enkäten som berör mer än rent estetiska värden, såsom Kirunas identitet, de svarandes bild av staden samt vilka områden och byggnader de kommer att sakna när dessa förändras eller försvinner.

Beskrivningar av byggnadsminnen

Bebyggelseregistret, www.raa.se:

I Kiruna finns fyra byggnadsminnen skyddande enligt KML 3 kap; stadshuset, bostadshuset Jerusalem, Hjalmar Lundbohmgården och stationshuset. Kiruna kyrka räknas ibland till stadens byggnadsminnen. Kyrkan är ett *kyrkligt kulturminne*, såsom andra kyrkor i Sverige tillkomna före 1940, enligt KML 4 kap.

Foto: Bengt A Lundberg

Foto: Sara Wrethed

Kiruna kyrka ritades av Gustaf Wickman och stod färdig 1912. År 2001 utnämndes den till "Alla tiders bästa byggnad" i Sveriges. Jerusalem byggdes 1927 som ungarshotell för ensamstående gruvarbetare. Namnet uppges komma från att husets många hyresgäster bullrade som vid Jerusalems förstörelse. 2001 förklarades Jerusalem som byggnadsminne.

Beskrivningar av dessa byggnader finns i bebyggelseregistret, som nås genom Riksantikvarieämbetets hemsida. Beskrivningarna är kortfattade och anger läge, byggnadsår, utdrag ur beslutet om byggnadsminnesförklaringen samt uppgift om vad skyddet omfattar.

Byggnadsminnena och kyrkan ligger inom de delar av Kiruna som kommer att drabbas av markdeformationer. Se karta sidan 13. Det är nödvändigt att ta ställning till hur dessa byggnader ska hanteras i kommande förändringssituation. Alla beslut om förändringar av byggnadsminnena fattas av länsstyrelsen, men rivning eller flyttning kräver också beslut av kommunen.

Stadshuset, som idag är byggnadsminne, är ritat av Artur von Schmalensee och invigdes 1963. Den stora salen i byggnaden används som mötes- och utställningslokal och kallas ibland "kirunabornas vardagsrum". Foto: Sara Wrethed

Vad saknas? Vad behövs nu?

Genomgången visar att kulturmiljöfrågorna i Kiruna behandlats av många aktörer, med olika syften och för olika delar av området. I flera sammanhang nämns behovet av en ”helhetsanalys av kulturmiljön”. Här följer en ”brist- och behovsanalys” med förslag till olika kunskapsunderlag som kan underlätta ett aktivt tillvaratagande av kulturarvet och kulturmiljön i landskapet och bebyggelsen.

Kunskaper om kulturarvet och kulturmiljön i landskapet utanför tätorten

Banverkets och Vägverkets utredningar redovisar främst kulturvärden i respektive korridorer – en sammanfattande beskrivning av kulturvärden i landskapet utanför tätorten efterlyses. I den fördjupade översiktsplanen hanteras endast kulturvärden i den byggda miljön. Där nämns inte hur den historiska dimensionen i landskapet ska tas tillvara.

För att aktivt kunna hantera och ta tillvara kulturarvet och kulturmiljön då omgivande landskap förändras föreslås:

- En revidering av motivet och uttrycken för riksintresset för kulturmiljö. Diskussioner dels om vilken betydelse det samiska kulturarvet och den äldre gruvhistorien i det näraliggande landskapet har för förståelsen Kiruna som helhet, dels om betydelsen av ”moderna” bebyggelseavsnitt. Detta bör genomföras i samverkan mellan Riksantikvarieämbetet, länsstyrelsen och kommunen.
- Ytterligare kunskapsuppbyggnad kring fornlämningar, kulturlämningar och det samiska immateriella kulturarvet – som till exempel namnskick - inom områden som kommer att påverkas av ny bebyggelse, nya kommunikationsleder och markdeformationer.

Kunskaper om bebyggelsemiljöer och byggnader inom tätorten

Kommunens olika utredningar och underlag har främst syftat till att identifiera och avgränsa byggnader och miljöer av kulturhistoriskt värde eller av värde för medborgarna. I Bevarandeplanen förs en diskussion om behovet av skydd och särskild hänsyn inom olika områden, huvudsakligen med äldre bebyggelse. Stadsplanens värde betonas. I sammanställningen av det befintliga inventeringsmaterialet beskrivs enskilda byggnader liksom i redovisningen av byggnadsminnen.

För att aktivt kunna hantera och ta vara på kulturarvet och kulturmiljön då befintliga områden ska avvecklas och nya områden eventuellt ska kompletteras med äldre bebyggelse föreslås:

- Identifiering och värdering av stadens årsringar, strukturer och karaktärsdrag, det vill säga en fördjupad övergripande beskrivning av stadens karaktärsvärden,

- Fortsatt inventering av bebyggelse i områden som ännu inte är inventerade, som underlag dels för en definition av det byggda kulturarvet dels för ett urval av bebyggelse med särskilda värden i hela centralorten.
- Förslag till åtgärder för objekt och miljöer, som direkt berörs av framtida förändringar.

Kulturmiljön i framtidens Kiruna

De kompletterande kulturmiljöunderlagen bör göra det möjligt att ta ställning till de åtgärder som nämns i kulturmiljöavsnittet i den fördjupade översiktsplanen:

- Rivning med föregående grundlig dokumentation;
- Flyttning av enstaka byggnader till ny miljö;
- Flyttning av hela kvarter eller större områden till en ny miljö med liknande förhållanden som den befintliga;
- Bygga vidare på typiska karaktärsdrag dvs. skapande av nya miljöer med nya byggnader som har karaktär av det befintliga.

Den osäkra situationen i Kiruna kräver troligen att kulturmiljöunderlagen måste färdigställas i delar, för att kommunen stegvis ska kunna ta ställning till kulturmiljöns hantering i områden där akuta förändringar kommer att ske. Men även om arbetet delas upp krävs ett helhetsperspektiv på kulturmiljön – från framväxten till dagsläget och den framtida flyttade staden.

Länsstyrelsens tillstånd krävs för hanteringen dels av arkeologiska lämningar, dels av byggnadsminnen i den kommande förändringssituationen. Riksantikvarieämbetet beslut krävs för ändring av motivet och uttrycken för riksintresset för kulturmiljövård.

Kvarteret Ullspiran kommer att drabbas först av markdeformationerna. Husen är tidstypiska för 1960-talet med platta tak och släta tegelfasader. ”Det blir svårt att lämna Ullspiran. Jag har växt upp här och minns allt kul man gjorde som barn”, säger Krister Nutti Partapuoli som bor i kvarteret med sambo och tre barn.

(Citat ur Sternlund, H: Snart måste de lämna sitt hem, I: Norrländska Socialdemokraten 071030)

Foto: Göran Ström